

هەموو جىيەك، جىھانى سىيەمە!

ئەنتۆنیۆ كابالiero^۱

وەرگىپانى: كەيوان نورى

---

^۱. ئەنتۆنیۆ كابالiero (Antonio Caballero) يەكىكە لە ناسراوترىن رۇوناكىبىرانى ئەمرىيەكاي باشورە. لە سالى ۱۹۴۵ لە بۆگوتا لەدایكبووه بە نوسىينى رۇمانى (بەبىر پېگاي دەرىازبۇون) لە ئەددىياتى ھاواچەرخى كۆلۈمبىيادا جىيگايەكى دىارى بۇخۆى كردۇتەوە. ئەم نوسىينە بەردىستان تىپۋانىنىكى رەخنىيە لە سەرمایەدارى و دەرەنچامەكانى لە ولاتىھ جياوازەكاندا.

دەیان سالى خایاند تا سەرمایەدارى بتوانىت شارستانىيىتهوە (و رامپکریت). ئىستا جاريىكى تر توندوتىزىيە سەرتايىكە خۆى سەرلەنۈ دەستپىيىكىرىدۇتەوە. بۇ ئەمەش، ئەمەركىاي باشور باشترين نمونەيە.

بۇچى سەرمایەدارى دووچارى قەيران بۇوه؟ چونكە گۆراوه بۇ سەرمایەدارىيەكى چەشنى جىهانى سىيەم، جاريىكى دىكە پرسىيارى ھەزارى دىتەوە بەرباس و چۆن دەتوانىت لەم بارودۇخە رىزگاربىن؟

من لە ئەمەركىاي باشوروە بۇتان دەنسىم. كاتىك سۆسىالىزمى مەوجود و بالادەست^۱ گەيشتە بنېست و كوتايى خۆى، ئىدى دەستەوازەرى (رېككەوتىنى واشتىنون)^۲ يان بۇ ئەم ناوجەيە دۆزىيەوە. بەلام ناوى ئەم پلانە، ئابورىي پياكارانىيە و ئەوه بەزىيندا دىنېت كە كۆمەللىك ولات بە (خواستى ھاۋئاراستە و دوولايەنە) وە لە واشتىنون گەيشتۇون بە (رېككەوتىن). بەلام راستىيەكى ئەوهىيە كە ھەندىك گەيشتۇنەتە رېككەوتىن تا بەرنامەيەك بەسەر ئىيمەدا جىبەجى بىكەن: دامودەزگاي دارايى نىيونەتەوەيى لە واشتىنون وەك بانكى جىهانى، سندوقى نىيۇدەولەتىيى دراو و بانكى گەشەپىدانى ناو ئەمەركىا. ئەم رۇوداوه لېكچۇنىكى زۇرى لەگەل پەندىتكى كۆنلى ئىسپانىدا ھەيە كە دەلىت: "شوانەكان دانىشتىنيان ھەبۇو، مەرە كانىش مەردن". لەپاستىدا لەوكاتەوە زۇرىك لە مەرە كانىان سەربپى و بىرزاڭىدان و قۇوتىاندا.

لە ئابورىي نەتەوەيى ولاتانى ئەمەركىاي باشوردا، كە ئەوكات لەئاستى جىهاندا يەكىك بۇ لە دواكه وتۇوتىن ولاتەكان، كەلىتى نىوان دەولەمەندان و دانىشتىوانى ھەلکشاوى ھەزاران فراواتنر بۇو. ئەمە جىاوازىيەكە لهنیوان مiliاردىرى غولئاساي پەيوەندى و كۆمۈنىكاسىيۇنى مەكسىك كارلوس سليم، كە لە يەكىك لە ھەزارترىن ولاتەكاندا بۇتە دەولەمەندىرىن پىاوى جىهان، لەكاتىكدا مiliونان كەس لە ھاۋىنىشىتىمىانىيەكانى خۆى ناچارن بۇ دەستكەوتىنى كارى رەش سنورى ويلايەتە يەكگىرتوھە كان بىمەزىيەن. بۇچى لە مەكسىك كار دەستناكەۋىت؟

دەولەتانى ئەمەركىاي باشور زۇرېھى كات تەنینەوەي قەيرانى ئەمەركىاي ناوهندى ياخود ئەوروپا بۇ ئابورىي نەتەوەيى خۆيان بەتوندى رەتىدەكەنەوە و دەلىن ئابورىي ئىيمە (لە شىكست بەدەرە)، بەلام پاست نىيە، بىگە ئابورىي ئەمەركىاي باشور بە قەيرانەكان راھاتووە. ئەم ولاتانە قەيرانىيان لەناو خۆياندا ھەلگىرتووە. ئەگەر وەك نمونە قەرزە دەرەكىيەكان لەبەرچاو بىگرىن كە لەماوهى ۳۰ سالى

². actually existing socialism

³. Washington Consensus

رآبردوودا به (قهرزه هه میشه بی و ئەبەدییە کان) ناومانبردووه، بەم شیوھیه قەیرانە کان ھەم دەرەکیین و ھەم ئەبەدی: ئەم قەیرانانە ھەمیشە بۇنیان ھەبۇوه، لەگەل ئەوەشدا پەیوهستبۇوه بەوانى دىكەوه. لەپاڭ ئەمەدا، چالاکىي لادەرانە پەيماننامە بازركانىيە ئازادە کان ھەن كە ولاتانى ئەمرىكاي باشور واژۋيانىكىرىدووه لەگەل دەسەلاتە ئابورىيە کانى وەك ويلايەته يەكگرتووه کانى ئەمرىكادا، يەكىتىي ئەوروپا و كەنەدا. بەم شیوھیه ولاتە کان، بەبىي پشتىوانىيە کى دارايى و سووربۇنیان لەسەر (پىكىكەوت، قبول نىيە)، ئابورىيە نەتەوەييە کانى خۆيان ناچاردە كەن تا بکەونە كېپرلىك لەگەل ولاتانىك كە خاوهنى پشتىوانىيە کى دارايى بەدەسەلاتى ئابورىين: لەسەر بەنەماي لىكۆللىنه وەکانى من، بەم جۆر تەنها بارودۇخ خراپىردەبىت. ئىمە شاھىدى راوهستانى گەشەي ئابورىي مەكسىكىن لەكتى بە ئەندامبۇونى لە پەيماننامە بازركانىي ئەمرىكاي باكۈرەوە. ولاتى شىليلىش بەھەمان شیوھ ھاوسەنگىي ئالوگۇپى لەگەل ويلايەته يەكگرتووه کانى ئەمرىكادا لە زىادەيە كى دىاريکراوه وە تا ئاستىيىكى زۆر قول دابەزىوھ و پېرۋىش كە لمئىستادا ھەمان پىكىي گرتۇتەبەر. كۆلۈمبىيا پىش ئەوهى رىكەوتتەنامە لەگەل ويلايەته يەكگرتووه کان وازۇبکات كۆمەللىك پەيماننامە لەگەل يەكىتىي ئەوروپا و كەنەدا دا مۇرکىردىبوو. ئىستا ئەنجامگىرى دەكات كە ئەو پەيماننامە زياندەگەيەن بە كشتوكال و ئازەلدارى و دەشىنە هوئى لەبەريي كەھەلۇشانى پىشەسازى. بەرازىل تاكە ولاتىكە بەشىوھىيە كى بەھىزانە وازۇكەنلىرى پەتكەوتتەنامە لەم چەشىنەي رەتكەردىتەوە. لەگەل ئەم بابەتائەشدا پەيوهستبۇونىكى ناتەندرووستى حەوالە كەنلىپارەيش زىادەدەكت، واتا دۆلار و يۈرۈ كە مليونان كەمس لە ئەمرىكىيە باشورييە کان كە دانىشتۇرى ويلايەته يەكگرتووه کانى ئەمرىكى يان ئەوروپان دەينىرنەوە بۇ ولاتە کانيان بۇ پارىزگارىكىرىنى خىزانە کانيان، لەناو گىرۇگرفتى قەيرانە کاندا ئەوانە کارەکانيان لەدەستدەدەن و بىئەوهى بىانەوېت دەگەرپىزىنەوە بۇ ولاتە کانيان بىھۆ نىيە كە لەم دوايىيەدا جارىيەكى تر ويلايەته يەكگرتووه کانى ئەمرىكى ياساى پەنابەرىي توندترىكەد. بۇ ولاتە پەراويىز و وابەستە کان، قەيرانى سامانداران تراژىدييە.

لىيەدا جارىيەكى تر جەختى لەسەر دەكەمەوە، ھىچكام لەمانە شىتىكى تازە نىن. سەرمایەدارى لە ئەمرىكاي باشور ھەممو كات زىاد لە رادە توندوتىز و نادادپەرورانە بۇوه. ھەر بە شیوھىيە كە پۇزگارىك لە ئەوروپا، بەجۇرىك بىزەحەم و نادادپەرور بۇوه كە "كارل ماركس" مەحكومى كەد و چارلز دیكىنز يش دەرەنjamە کانى نوسىيەوە و كردى بە نوسىن: بەلام ماوهىيە كى زۆرى نەبرد كە لە ئەوروپا جا چ بگات بە ئەمرىكاي باكۈر ئەرىستۆكراتى تاللانكەر، فۆرمىان بە كۆنترۆلى كۆمەللايەتى و ياساىي بەخشى، لە سايىي ئەم ھەنگاوهو، توانايە كى زل و غولئاسا پەيدابۇ كە ھەرگىز بۇنیان نەبۇوه و سامانىكى زۆرىشىيان كەلە كە كرد، توانتىك كە توانىي تاپادەيە ك سەرمایەكە بەشىوھىيە كى دىمۆكراطيانە دابەشبکات. ھەر ئەمەش بۇوه ھۆكاري درووستبۇونى سەندىكاكان و حىزبىي كرىكارى و لەدوايىشدا راپەرىنە کانى خەلک و شۆرشه كۆمەللايەتىيە کان.

بهم شیوه‌یه، سه‌رمایه‌داری سات بدهسات مودیرنتر بمو تا ئوهی که پژگاریک گورا بۇ دهولته خوشگوزه‌ران^۴ (به فورمیکی مرؤفانه‌وه). ریک ئەم دهولته خوشگوزه‌رانانه ئىستا كەوتونه‌ته ناو تەنگزه‌وه. نمونه‌کانی كۆنترولی كۆمەلایه‌تى لاوازبۇون و هەندىكىشيان لەناوچۇون. ئوهی کە مايه‌وه ئايدياكانى نىولىپرالىزمە راستگەراكان بمو. مارگریت تاچەر (M. Thatcher)، ریگان (R. Reagan) و نهوه گەنجە‌كانيان. ھاوكات له گەل دارووخانى كۆمۈنىزىمىش ترس له شۆرشه‌كان لەنيچۇو. ریک بايەخ و گرنگىي ئەمە بمو به فاكتەرى بەدىھاتنى دهولته‌تاني خوشگوزه‌ران لەدواى جەنگى جىھانى. ئىستا سه‌رمایه‌دارى دووباره گەپراوه‌تەوه بۇ توندوتىريتىيە بىپەحمدە سەرتايىه‌کە خۆ.

ھەروهها بەھۇى ئەو فاكتەرهى کە ئەمرىكاي باشور درەنگتر گەيشتىبووه جەزنى كوشتوبر. به قەولى نوسەرىيکى كۆلۈمبىي سەددەي نۆزدەيەم: (ھەموو شتىك درەنگ دىتە كن ئىمە... ھەتا مەركىش!) ئەمپۇ دەگۆرپەت بە وىنەيەكى نمونەيى سەرمایه‌دارى بەجىھانىبۇو. كۆدەنگىي واشىنتۇن كە بۇ ئەم ناوجەيە لەبەرچاۋ گىرابۇو، لەم نىۋەندەدا بۇتە ئايديايكى جىھانى: ھاوسەنگى بەخشىن بە بازركانى و بازارى دارايى و ئالوگۆپى ئازادى كالا_ بهبى دەستىپىراگەيشتنى مەۋە_ جىڭگۆر كىيىكىدەن سەرمایه بەھەر قەبارەيەك و بەبى كۆنترول و ھېچ جىاوازىيەكىشى نىيە كە لە كۆپە دىت و لە چ شويىيەكە سەردەر دىئىت، بەتايىھەتىيەتىكەن^۵ و ئازادەردن، دەولەت كەمتر و بەشى تايىھەت زىاتر، حالى حازر لەھەموو شويىيک ھەلۇمەرجە كە بەم چەشىنەيە و تەنھا خەلکانى ئەمرىكاي باشور نىين كە تەماشا كەرى دەرئەنچامە‌كانىن. بەھەمان شىۋە گەنچان لە شەقامە‌كانى پۇيرتا دىل سۆل (Puerta del sol) مەدرىددا، لەمەيدانى سینتاكما تۆس (Syntagmata) ئەسىنا و لەسەر پردى بروكلين (Brooklyn Bridge) نیورك بە ھاوارى (وال ستريت داگىرىكەن!). وە كو سەردەمى كارل ماركس و چارل دیكىنز درك بە قسە‌كان و تىروانىنە‌كانى ئەوان دەكەن. دۆزىنە‌وهى كار زەممەتە، بىيمەي بىيکارى لە ياساي كاردا دەرەھەنئىرىت، موجەي خانەنىشىنى كەمەدەكىرىتەوه، خوئىندى خۇرایى نەماوه. بەكۈرتىيەكە: دەولەتى خوشگوزه‌ران لەپىگەوه دەگات. بەجىھانىكىدەن بۇ ولاتاني ئازادەرەن لە جىھانى سۆسىالىستى و دونيائى سىيەمى فراوان، نەيتوانى جىھانى يەكەمى ئايديالىيان پىيىبەخشىت. بەلکو بەپىچەوانەوه: ئىمە ئەمپۇ تىكىرا لەناو جىھانى سىيەمى بەجىھانىبۇو دا دەزىن.

⁴. Welfare state

⁵. Privatization, "خۆصىخ"

سه رچاوه:

www.Mandegardaily.com